

EDUCAȚIE INTERCULTURALĂ

Aliona **CRISTEI**
sociolog, lector,
Universitatea de Stat din Moldova

Cunoștințe, atitudini și practici de valorificare a educației interculturale în instituțiile de învățământ superior (Studiu de evaluare inițială)

Rezumat: *Articolul prezintă rezultatele studiului de evaluare inițială a cunoștințelor, atitudinilor și practicilor de valorificare a educației interculturale în instituțiile de învățământ superior din Republica Moldova. Cercetarea s-a realizat în cadrul proiectului Promovarea și dezvoltarea*

educației interculturale în formarea inițială a cadrelor didactice, implementat de C.E. PRO DIDACTICA, cu sprijinul Fundației pentru Copii Pestalozzi din Elveția, care are ca finalitate dezvoltarea curriculară și formarea inițială și continuă a cadrelor didactice din perspectiva competenței interculturale.

Cuvinte-cheie: *cunoștințe, atitudini, practici de valorificare, educație interculturală, competență interculturală, viitori profesori, cadre didactice, manageri.*

Abstract: *The article presents the results of the initial evaluation study of the knowledge, attitudes and practices of capitalizing intercultural education in the higher education institutions of the Republic of Moldova. The research was carried out within the framework of the project Promoting and developing intercultural education in initial teacher education, implemented by E.C. PRO DIDACTICA, with the support of the Pestalozzi Children Foundation from Switzerland, which aims curriculum development, initial and continuous training of teachers from the perspective of intercultural competence.*

Keywords: *knowledge, attitudes, capitalization practices, intercultural education, intercultural competence, future teachers, teachers, managers, cultural values.*

Ionela **COSTACHI**

cercetător, consultant în management și evaluare,
Institutul de Politici Publice

INTRODUCERE

Educația interculturală (EIC) este un element important în edificarea unei societăți incluzive, democratice și tolerante. Pentru a asigura condiții favorabile integrării sociolingvistice a reprezentanților minorităților etnice și a persoanelor imigrante, Guvernul Republicii Moldova a adoptat câteva inițiative referitoare la strategiile naționale și locale. Prin urmare, necesitatea formării competenței interculturale a fost reflectată în documente de politici din domeniul educației¹. De asemenea, au fost

1 Codul Educației al Republicii Moldova. Pe: <http://lex.justice.md/md/355156/>; Strategia "Educația – 2020". Pe: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=355494>; Cadrul de Referință al Cur-

dezvoltate strategii specifice de promovare și aplicare a EIC în instituțiile de învățământ superior².

Totuși, fenomenul discriminării persistă în societatea moldovenească, inclusiv în mediul școlar și universitar, generând indiferență, marginalizare și frustrare la nivel personal, dar și probleme de incluziune socială și de participare civică. Instituțiile de învățământ prezintă unul din contextele în care persoanele sunt frecvent discriminate. Din punct de vedere etnic, în comparație cu alte categorii sociodemografice, copiii romi sunt cei mai discriminați. Astfel, potrivit studiului IPP³, 43,8% din respondenți consideră că în instituțiile educaționale există discriminare pe motiv etnic, iar în opinia a 23,4% – copiii romi trebuie să învețe în clase separate/speciale.

Studiul sociologic *Cunoștințe, atitudini și practici de aplicare a educației interculturale în instituțiile de învățământ superior* a avut drept scop să analizeze experiențele actuale de promovare și utilizare a EIC în formarea inițială a cadrelor didactice și să elaboreze recomandări întru realizarea educației interculturale în învățământul superior. Studiul s-a bazat pe evaluarea subiectivă a reprezentărilor socioeducaționale din cadrul instituțiilor de învățământ superior. Pentru a reflecta diversitatea multietică din Republica Moldova, acesta s-a realizat în 3 instituții, diferite din punct de vedere etnic, al limbii de comunicare și al zonei geografice (Nord – Universitatea de Stat *Alecu Russo* din Bălți, Centru – Universitatea de Stat din Moldova, Sud – Universitatea de Stat din Comrat).

METODOLOGIE

Studiul și-a propus să evalueze cunoștințele, atitudinile și practicile (KAP) de aplicare a elementelor de EIC în educația formală din cadrul instituțiilor de învățământ superior din Republica Moldova. Acesta

riculumului Național. Pe: http://particip.gov.md/public/documente/137/ro_3966_CadrunderferintaalCurriculumuluiNational23022017.pdf; Standardele de competență profesională ale cadrelor didactice din învățământul general. Pe: https://mecc.gov.md/sites/default/files/standarde_cadre_didactice.pdf

- 2 Regulamentul Cadru cu privire la mobilitatea academică în învățământul superior. Pe: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=351368>
- 3 Analiza comparativă "Fenomenul discriminării în Moldova: percepțiile populației" realizat de Institutul de Politici Publice, 2014. p. 17. Datele cumulează răspunsurile respondenților pentru variabila "foarte frecvent" și "frecvent". Pe: <https://www.soros.md/files/publications/documents/Raport%20Nediscriminare%20analiza%20comparata.pdf> <http://antidiscriminare.egalitate.md/wp-content/uploads/2016/01/Fenomenul-discrimin%C4%83rii.pdf>

a presupus o evaluare de tip *baseline*, cu formularea de recomandări practice pentru creșterea nivelului de utilizare și aplicare a elementelor de EIC în pregătirea inițială a profesorilor, inclusiv: stabilirea competențelor necesare a fi dezvoltate, identificarea conținuturilor curriculare, analiza factorilor sociali care predispun la multiculturalism și diversitate etc. Astfel, **obiectivele studiului** au vizat:

- Evaluarea atitudinilor și percepțiilor despre manifestările toleranței și nondiscriminării în diverse situații de viață, cu caracter intercultural, relevante pentru contextul Republicii Moldova din diferite zone multiculturale;
- Determinarea nivelului de informare, înțelegere și conștientizare a necesității de realizare calitativă a educației interculturale a studenților, viitori pedagogi;
- Identificarea modalităților prin care EIC este aplicată în educația formală din universități;
- Analiza problemelor întâmpinate de către cadrele didactice în procesul de integrare/includere a EIC în educația formală și stabilirea nevoilor de formare a competențelor interculturale la profesori și studenți prin intermediul curriculumului de EIC;
- Formularea de recomandări practice pentru creșterea nivelului de aplicare a EIC în educația formală din cadrul instituțiilor de învățământ superior.

Studiul s-a bazat pe o **metodologie complexă**, fiind îmbinate metode cantitative și calitative de cercetare sociologică. Instrumentul de cercetare a fost elaborat de echipa Centrului Educațional PRO DIDACTICA. Astfel, pentru asigurarea triangulării datelor, au fost utilizate următoarele metode de cercetare: ancheta pe bază de chestionar (aplicat on-line) în rândul studenților și cadrelor didactice, interviul de grup și metoda studiului de caz, în special pentru managerii de diferite niveluri ierarhice.

Eșantionul **studiului cantitativ** a fost reprezentativ la nivelul categoriei cercetate⁴ (49 de cadre didactice implicate în formarea viitorilor pedagogi și 169 de studenți care urmează să devină pedagogi). Studenții au fost selectați aleatoriu în baza procedurii pasului. **Studiul calitativ** a inclus realizarea a 3 discuții de grup cu anumite categorii de intervievați: manageri universitari, profesori universitari, metodiști, potențiali beneficiari ai programelor de formare din proiect, precum și ai atelierelelor de elaborare a curriculumului și a materialelor didactice privind educația interculturală în formarea inițială a cadrelor didactice. Perioada de colectare a datelor a cuprins lunile noiembrie-decembrie 2018.

- 4 Eșantionul a cuprins minimum 10% din numărul total de studenți și profesori care fac parte din categoria investigată, în cadrul celor 3 universități selectate.

CONSTATĂRI GENERALE

Educația interculturală se regăsește implicit în activitățile și strategiile locale ale instituțiilor evaluate. Importanța acesteia în formarea inițială a cadrelor didactice este menționată de marea majoritate a respondenților. Chiar dacă, la nivel teoretic general, participanții dețin cunoștințe despre avantajele educației interculturale, totuși nu toți profesorii aplică elemente de EIC în predare și nu există o abordare strategică holistică a fenomenului, în vederea pregătirii practice multiaspectuale a viitoarelor cadre didactice, bazate pe necesitățile actuale ale contextului de la noi.

Atât cadrele didactice, cât și studenții dețin un nivel mediu de informare despre consecințele negative ale discriminării și lipsei de toleranță. Conform studiului, fenomenul este destul de răspândit în mediul academic universitar. Fiecare al patrulea student și fiecare al treilea profesor/manager identifică situații discriminatorii. Cu regret, există studenți/profesorii care nu au capacități de a identifica cazuri de discriminare, fapt ce indică asupra lipsei de cunoștințe, abilități și instrumente care să le permită acest lucru. O bună parte dintre respondenți ezită să se implice în astfel de situații, preferând rolul de martor/spectator pasiv. În acest context, lipsa de cunoștințe cu referire la strategiile de intervenție în situații de conflict și de discriminare față de anumite minorități etnice contribuie la creșterea nivelului de intoleranță, de violență și de izolare a grupurilor sociale minoritare.

Discuțiile de grup cu profesorii și managerii instituțiilor de învățământ superior au permis să deducem că multe din situațiile de discriminare sunt sesizate deja după ce conflictul a escaladat. Deși respondenții conștientizează importanța educației interculturale și a beneficiilor ei sociale, studiul scoate în evidență lipsa unor instrumente funcționale de formare, de identificare și de intervenție în situațiile de discriminare manifestate în societatea moldovenească.

Principalele forme de discriminare care se regăsesc în mediul academic sunt: pe criteriu de naționalitate și limbă de comunicare. Cel mai frecvent, respondenții au fost martori la conflicte verbale și tensiuni psihologice. Ponderele managerilor și a profesorilor care au asistat la acțiuni de discriminare este destul de mare și reprezintă aproximativ o treime din numărul total de respondenți. Deși au un rol activ în diminuarea conflictelor interculturale și în promovarea unui mediu tolerant și democrat, intervenția acestora este cazuistică, în funcție de evaluarea subiectivă a necesității de a se implica. Nu există o abordare transversală a EIC, aceasta fiind promovată doar la câteva discipline, care au tangență directă cu fenomenul discriminării pe diferite criterii.

Universitățile dețin un potențial de promovare a interculturalității (cunoașterea limbilor de comunicare, implicarea în mobilități academice, participarea la instruire

în domeniu etc.), însă elementele de EIC sunt abordate sporadic. Acțiunile de integrare a studenților din categoria minorităților etnice sunt determinate, mai curând, de lipsa studenților și de necesitatea creării de grupe mixte. Rareori, când profesorii abordează subiecte de EIC în grupe de studenți omogene din punct de vedere etnic.

Studiul atestă că interesul managerilor și al cadrelor didactice față de cunoașterea originii etnice a studenților este relativ scăzut (43% din respondenți). Cu toate acestea, sunt identificate o serie de avantaje ale auditoriului multicultural, printre care: valorificarea bagajului cultural, creșterea nivelului de interes și de toleranță față de noi culturi, actualizarea experiențelor relevante și oportunități de a discuta.

Identitatea culturală este asociată cu elemente de religie (icoană), obiecte de stil și port (covor și vestimentație națională), limba maternă, drapel etc. Atât studenții, cât și managerii, profesorii consideră mass-media o sursă importantă de informare și influențare a nivelului de schimb cultural între etnii. Cunoașterea superficială a domeniului indică asupra necesității informării și formării avansate a cadrelor manageriale și didactice la acest capitol, urmată de aplicări coerente în varii contexte.

Studiul scoate în relief un nivel mediu de utilizare a elementelor de EIC în instituțiile de învățământ superior. Principalii factori care determină necesitatea folosirii acestora sunt: existența grupelor mixte de studenți, mobilitatea academică sensibilă a studenților și a cadrelor didactice, incluziunea socială a grupurilor minoritare, promovarea activităților extracurriculare etc. Problemele pe care le întâmpină managerii universitari și cadrele didactice în procesul de aplicare a EIC sunt: contradicții în viziuni, relații distante/instrăinate între studenți, discriminarea propriu-zisă și conflictele, lipsa unei strategii coerente de dezvoltare a competenței interculturale la nivel de instituție, operaționalizată prin curriculum și cursuri aferente de EIC, cu metodologii adecvate și coordonate intra-instituțional, dar și inspirate din experiențele avansate ale altor state și instituții din țară.

Caracteristicile de bază pe care trebuie să le posede studenții, viitori pedagogi, indiferent de limba de comunicare, religie, cultură și etnie, și care ar trebui să fie reflectate în curriculum și în materialele didactice respective sunt: toleranța față de alte culturi și etnii, cunoștințe și informații despre alte culturi, competențe de comunicare și de evitare a conflictelor interetnice. O contribuție semnificativă în formarea competențelor interculturale îi revine implicării în activități extracurriculare și de voluntariat peste hotare, proiecte internaționale, vizite de studiu etc.

La nivel de conținut, profesorii consideră că ar trebui incluse/abordate în cadrul modulelor curriculare EIC următoarele subiecte: necesitatea realizării dialogului cultural, cunoașterea și asimilarea altor culturi/elemente

telor care provin din alte culturi, acceptarea diferențelor, creșterea nivelului de informare despre culturile existente în societate etc. Elementele care determină o comunicare interculturală veritabilă sunt: cunoașterea limbilor străine (78,6%), interesul față de cunoașterea altor culturi (81,6%), deschiderea spre nou/necunoscut (57,3%), valorificarea plenară a documentelor naționale și internaționale în domeniul EIC.

RECOMANDĂRI

- Intensificarea eforturilor de a introduce abordarea interculturală la toate nivelurile de învățământ din Republica Moldova, astfel încât EIC să se regăsească transversal în procesul de studiu, curriculum, metodele de predare, activitățile formale și extracurriculare/nonformale etc.

- Dezvoltarea EIC prin adoptarea unor strategii și direcții de acțiune: creșterea mobilității academice a cadrelor didactice și internaționalizarea învățământului superior; promovarea schimbului cultural dintre universități; crearea de grupe mixte după criteriul etnic, lingvistic, cultural, religios etc.; promovarea diversității prin organizarea de evenimente culturale specifice diferitelor etnii; utilizarea unor metode de predare și de cercetare care să asigure accesul informațional al tuturor categoriilor de studenți; întreprinderea de acțiuni afirmative pentru categoriile subreprezentate/incluziunea educațională a categoriilor vulnerabile etc.

La nivel de sistem

- Dezvoltarea de acte reglatorii, inclusiv curricula, care vizează EIC și racordarea sistemului de învățământ la valorile și standardele europene;
- Asigurarea condițiilor pentru realizarea de parteneriate cu structurile educaționale din alte țări: internaționalizarea instituțiilor de învățământ superior, crearea de mecanisme pentru implementarea de proiecte educaționale comune, sporirea numărului de manageri și cadre didactice care să posede limbi de comunicare internațională etc.;
- Înființarea unei comisii pentru promovarea și coordonarea realizării educației incluzive și interculturale în învățământul superior, al cărei mandat să includă evaluarea conținuturilor suportului de curs actual; evaluarea calității formărilor continue privind EIC; monitorizarea calității învățământului în mediile multietnice, din punctul de vedere al incluziunii tuturor etniilor;
- Încurajarea gândirii critice și a reflecției privind propria cultură, comportamentele, determinările culturale ale cadrelor manageriale și didactice și consecințele acestora în plan social;
- Monitorizarea la nivel de sistem a schimbărilor de percepție și de comportament intercultural, spre exemplu, prin identificarea inițială a prejudecăților culturale, efectul intervențiilor aplicate; măsurarea competențelor

interculturale poate avea loc în timp, întrucât dezvoltarea acestora este un proces în desfășurare;

- Elaborarea de module specifice de formare inițială și continuă, de ghiduri metodologice, suporturi de curs pentru cadre didactice, studenți, manageri ai instituțiilor de învățământ superior în vederea realizării și promovării educației interculturale; selectarea și adaptarea conținuturilor, care să definească competența interculturală în raport cu componentele ei specifice și să determine aplicarea ei.

La nivel de instituție

- Creșterea nivelului de informare și de conștientizare de către cadrele manageriale și didactice din învățământul superior a necesității realizării EIC, prin organizarea de ateliere, seminare, conferințe, mobilități academice, parteneriate internaționale etc.; familiarizarea cadrelor manageriale și didactice cu obiectivele și principiile EIC, care vizează formarea viziunii despre diversitate, acceptarea diversității, incluziunea minorităților etnice etc.;
- Aplicarea de strategii de combatere a stereotipurilor și prejudecăților față de anumite grupuri etnice în vederea promovării toleranței și diversității;
- Dezvoltarea de programe de instruire și de capacitate a cadrelor manageriale și didactice în domeniul educației interculturale, în special a celor care activează în instituții de învățământ superior cu predare în limba minorităților lingvistice; luarea în considerare a faptului că deținerea unor cunoștințe despre interculturalitate nu înseamnă neapărat și deținerea competenței interculturale;
- Îmbunătățirea curriculumului prin elaborarea de conținuturi care să definească competența interculturală în raport cu componentele specifice (cunoștințe, atitudini, abilități) – de ex.: atitudini: deschidere și respect (valorificarea tuturor culturilor), curiozitate și descoperire (toleranță față de ambiguitate); cunoștințe: cunoștințe culturale profunde, conștientizarea culturii proprii, conștientizarea aspectelor sociolingvistice; rezultate/comportamente: comunicare și comportament adecvat în situații interculturale;
- Elaborarea de module, ghiduri pentru cadre didactice și studenți care prevăd explicit comportamente stereotipizate și măsuri de intervenție, de rezolvare a conflictelor;
- Racordarea conținuturilor educaționale la tendințele, principiile și fenomenele sociale globale, dar și la cele specifice contextului local;
- Conceperea de programe și proiecte de durată și de profunzime care să susțină și să faciliteze pătrunderea interculturalității, în special în mediile multietnice, prin implicarea directă a managerilor universitari;
- Dezvoltarea de parteneriate cu instituții de învățământ

mânt din afara țării și promovarea EIC. Mobilitatea academică reprezintă un factor determinant în formarea percepției despre culturi. Implicarea sporită a cadrelor didactice în acest proces (conferințe internaționale, schimb de experiență, vizite de studiu) are efecte pozitive și este poziționată prioritar printre necesitățile identificate: familiarizarea cu valorile și culturile europene, adoptarea noilor metode de predare-învățare, schimb intercultural, însușirea limbilor de circulație internațională;

- Organizarea de evenimente orientate spre diseminarea practicilor pozitive de promovare a interculturalității; schimb de experiență între universități privind modalitățile de promovare a EIC;
- Dezvoltarea de activități extracurriculare care promovează în mod *real* interculturalitatea: schimb de experiență, dezbateri universitare, campanii de informare, dezbateri, centre de educație interculturală;
- Recalificarea cadrelor manageriale și didactice în spiritul valorilor europene, prin formare/perfecționare, în colaborare cu instituții academice din afara spațiului moldovenesc (burse universitare, stagii de masterat și doctorat, proiecte de cercetare și de intervenție comune). Asemenea activități au un aport explicit de natură informativă, dar și un efect formativ implicit datorită contactului nemijlocit, necenzurat și nealterat, cu o altă cultură. Elitele universitare pot deveni, în calitatea lor de formatori ai formatorilor și ca urmare a funcției de iradiere culturală, agenți ai difuzării valorilor modernității europene;
- Dezvoltarea de politici instituționale care susțin interculturalitatea: menționarea principiilor de respectare interculturală în discursuri publice; crearea unui serviciu de consiliere și suport pentru studenți; elaborarea de ghiduri/metodologii pentru: promovarea principiilor comunicării interculturale; explicarea situațiilor de discriminare, a măsurilor de prevenire și de intervenție;
- Elaborarea unor curricula, module care să vizeze managementul conflictelor, prevenirea și aplanarea conflictelor interculturale; abordarea conținuturilor din perspectiva situațiilor reale cu care se confruntă managerii, profesorii și instituția educațională;
- Elaborarea unor ghiduri de intervenție și de aplanare constructivă a situațiilor de conflict, ajustate atât pentru studenți, cât și pentru profesori.

ANEXĂ

Elemente de competențe interculturale generale și specifice necesare a fi dezvoltate la studenți, viitori pedagogi

Elemente de competențe interculturale generale necesare de a fi dezvoltate la studenți, viitori pedagogi (model):	Elemente de competențe interculturale specifice (model):
<ul style="list-style-type: none"> • Abilitatea de a comunica în mod eficient și adecvat în situații interculturale bazate pe cunoștințele interculturale, abilități și atitudini; • Abilitatea de a schimba cadrul de referință în mod corespunzător și de a adapta comportamentul în context cultural; • Abilitatea de a identifica comportamentele conduse de cultură și de a se angaja în noi comportamente în alte culturi, chiar și atunci când comportamentele sunt necunoscute, dată fiind o socializare proprie a unei persoane; • Comportament corespunzător și eficient în situații interculturale bazat pe cunoștințele, abilitățile și motivația cuiva; • Abilitatea de a atinge etapizat obiectivele prin interacțiune constructivă într-un context intercultural; • Abilități interpersonale dezvoltate și exercitate intercultural; trimiterea și primirea de mesaje corecte și adecvate; • Proces de transformare spre atingerea unui sentiment de cetățenie globală, care implică abilități practice interculturale (aspecte comportamentale cu privire la abilitățile de comunicare), conștientizare interculturală (aspecte cognitive de înțelegere a diferențelor culturale) și sensibilitate culturală (concentrare pe emoții pozitive față de diferențele culturale). 	<ul style="list-style-type: none"> • Abilitatea de a înțelege alte puncte de vedere; • Capacitatea de a conștientiza propria cultură și capacitatea de autoanaliză; • Nivel de adaptabilitate – în alt mediu cultural; • Abilitatea de a asculta și a observa; • Deschidere față de învățare culturală și față de oameni din alte culturi; • Abilitatea de a se adapta la comunicare diversă culturală și diferite tipuri de învățare, flexibilitate; • Abilitatea de a analiza, interpreta și relata; • Manifestarea toleranței față de ambiguitate/necunoscut; • Înțelegere profundă a culturilor; • Respect față de alte culturi; • Empatie interculturală; • Înțelegerea valorii diversității culturale; • Înțelegerea rolului și impactului culturii asupra contextului social, istoric; • Flexibilitate cognitivă; • Competență sociolingvistică (conștientizarea relației dintre limbă și semnificație/înțeles în diferite contexte sociale); • Curiozitate; capacitatea de a preveni judecata; • Învățare prin interacțiune etc.